

MAGYAR NYELV

Csihák György:

Beszéljünk magyarul!

II.

Az előző számban szereplő, azonos című írásomban Herczeg Ferenc író-fejedelmet idéztem, aki már a 20. század elején felháborodott azon, ahogyan a magyar nyelvet nyomorítják, leginkább azok, akik dolga lenne a nyelvápolás. Ám azt is kifogásolta, hogy a közönség ezt tudomásul veszi, sőt, divatot csinál belőle. Így van ez ma is.

Sajnos a magyar nyelvészek százötven éve megfélekeznek a legfőbb feladatukról: a magyar nyelv műveléséről. Maguk teremtette fantomokkal hadakoznak, a magyar nyelv pedig kedvükre zül-lik. Ne feledjük, hogy a „halszagú atyafiság”-ot egy finnugor nyelvész-pápa találta ki, s mi, józan gondolkodásúak, állítólag büdösnek találjuk. Javítanivaló pedig lenne bőven, hiszen előtt bennünket az idegen szavak és kifejezések árja, aminek mind hiányzik a jó magyar megfelelője; már a köszönés is: „Helo“.

Akad néha azért örömünk is. Az Angliában kitalált könyvversenyen, Magyarországon állítólag többen vettünk részt, mint Angliában az ottaniak. A győztes könyv pedig – az elvárással ellentétben – nem valami modern ponyva lett, hanem az Egri csillagok! Őszintén és örömmel meglepődtem. Hiszen, talán azért is lettem történész, mert elemista koromban Gárdonyi Géza három örökszép regénye szerepelt első olvasmányaim között: Egri Csillagok, Láthatatlan ember, Isten rabjai.

Gárdonyi eme újabb sikere ösztönzött most arra, hogy újra elolvassam mindhármat, de verseit, több színdarabját, sőt, több regényszerű kötetét is, mint Az én falum, Két katicabogár, Boldog halál szekerén, Szunyoghy miatyánkja, Hosszúhajú veszedelem, Földrenéző szem, Te Berkenye! Ez utóbbiban találtam egy kis írást, amit idézek. Ma is időszerű, hiszen Herczeg óta minden csak romlott. Átleng mindent a nyugat-imádat, nyelvünkről sem szabad igazat mondanunk. Tovább megyek: már nyomokban sem található Hazánkban egy olyan író-

nemzedék, mint amilyenel rendelkezünk Herczeg és Gárdonyi korában, sőt még utánna is jó harminc évig. Nem látszik világosság az alagút végén...

Viszont feltámadt a régi veszély: a germanizálás. Ma is átvesznek mindent a német nyelvterületről. Pontosabban: onnan megvesznek nálunk mindent, mi meg átvesszük az ő kifejezéseiket, mondatszerkezeteiket, modorosságukat. Mert, ugye nem szégyen tanulni az okosabbtól, követni a fejlett nyugati nyelvet.

Íme a Gárdonyi idézet:

“A magyar nyelv rövidsége s a német hosszadalmissága

Fanyalogni: eine saure Miene machen. (Négy szó)

Laposfarú: wer einen magern hintern hat. (Öt szó)

Fáradoz: sich mühe geben. (Három szó)

Tehetem: ich kann es machen. (Négy szó)

Indulni: sich in Bewegung setzen. (Nincs szava rá, mint hogy a birkának nem volna, ha beszélni tudna. Ambár még a birkák közt is volna a kolomposnak)

Hallottam: Ich habe es gehört. (Ebben a szóban; hallottam, benne van mind a négy német szó.) De hogy a magyar valamennyi kultúrnyelvnek föltötte áll, íme rá példának az Archimédes kiáltása: heureka! Ezt a német így fordítja a maga nyelvére: Ich habe es gefunden! Négy szó! Az angol így fordítja: I have found it! Négy szó! A francia: Je l'ai trouvé! Négy szó! Az olasz L'ho trovato! Három szó! S a magyar, diadalmas rövidséggel: Megvan!

A német fafejűséget karakterizálja a betűje is. Írása, nyomtatása: mintha csak valami gonosz szemorvos mesterkedte volna ki, hogy mentül több legyen a keresete. Száz német közül kilencvenkilenc pápaszemet visel, s a jövő században már pápaszemmel is születik. Hazafiságból vakul? Vagy butaságból?

A német nyelv szegénysége

Nagyra van a német, hogy a tüzelőfa és az élőfa megkülönböztetésére van holz és baum szava (ámátor Gehölz már élőfákat jelent, ligetet). Hát nekünk ez a holz és baum különbség nem is szükséges. Mi, ha élőfáról beszélünk, azt is hozzámondjuk, hogy micsoda fa. Ha pedig nem élőfáról van szó, elég a fa is. Tudjuk, hogy tűzrevaló. De hogy ez éppen nem a szegénységünk bizonyítéka, íme vetek a németek elé ezer olyan különböztető szót, amire nekik nincsen csak egy-egy szavuk.” [Huszonnyolc egybefűzött lapra terjedő szógyűjtemény következik. Pl.: Alszik, hál. – Anyós, após. Bemegy, betér. – Bot, pálca. Stb. Majd:]

„Marok, tenyér. (Egy szava sincs rá, csak összetételekkel tudja kifejezni. A franciának meg pláne öt szó kell, hogy a marok szót kimondhassa.) Nyír, vág, metsz, szab, szel, szeletel. (A német csak egy nyomorult szóval schneidol.)

A nyelv gazdagsága az igékben ragyog, s nem a nevekben. Elnevezni könnyű akármit is, de ígét csinálni nem. Mert az ige a nemzet lelkének gyökérhajtása.

A német nyelv oktondisága

A német nagybetűvel ír minden nevet. Tehát mondatban a kőműves, kovács, szabó, bokor, bogár, réz, stb. lehet embernév is, más név is. Eléje kell neki tenni egy másik szót, hogy megjelölje, de néha még azzal is homályos.

A német mikor mulat, nem mulat, hanem alóltartja magát: unterhalten.

A német nem tudja megkülönböztetni a fölkel és a föláll fogalmakat. Neki mind a kettő aufstehen. Az ágyból ő nem kel föl, hanem föláll. Ha pedig azt mondja, hogy én bizony nem állok föl, hanem ich mache mich nicht auf, az még a fölállásnál is cifrább nyilatkozat nekünk.

A német nem tud járni, ő csak menni (gehen) tud. Hát még járkálni, hogy tudna szegény! (De még a menése is mennyire bizonytalan. A mi Czeisler zsidónk azt írja a fiának Pestre a faluból: Szerdán jövök.)

Sohse bővelkedik semmiben, még akkor se ha überfluss-ja van.

Hát azt ki hinné, hogy a németnek nincs tenyere? Neki a tenyér flache Hand, vagyis a kéznek laposa.

Gegen ellen; stand állás, állapot. Gegenstand azonban nem ellenállás, se nem ellenállapot, hanem ügy, tárgy, dolog.

A német nyelvben nincs hajnal csak körülírással. Nekünk tizenöt szavunk van rá.

A der, die, das. Hogy nem szükséges a szavakat nemre osztani, a mi nyelvünk példázza. Hogy nem szép, az is bizonyos. Hogy oktalan szószaporítás, mindenki tudja, aki írással foglalkozik. (Göthe bosszankodása.) Ha tehát se nem szükséges, se nem szép, sőt oktalan teher, – nem lehetett a nyelv alakulásakor okos fejű nemzet a német.

Egy mondat így kezdődik: Wie als ob nicht immer nur zu viel Neigung gezeigt...Tehát kilenc szót olvasunk anélkül, hogy csak egy morzsányi fogalmunk is lenne arról, hogy mit olvasunk. Mind a kilenc szó üres. Ilyen buta mondatot egyet se lehet a magyarban mondani.

Ein Töpfer ist eine männliche Person. A fazekas férfi személy. Minthogy azonban Person nőnemű, tehát a fazekas nőnemű férfi a német ég alatt!

A kiküldött kém jelenti, hogy hány ellenséges katona közeleg.

A magyar azt mondja: nyolcvanegy. A német azt mondja: egy és (csuklik) hozzáteszi: és nyolcvan. (Ein und achtzig.) Tehát a német észjárás szerint az egy fontosabb, mint a nyolcvan. S ha véletlenül egy ágyúgolyó jön s az egy után elviszi a németnek a fejét...

Micsoda logika van abban, hogy a kanál hím eszköz, a kés semleges, a villa meg nő.

Minek a szavakat három osztályba sorolni? Mintha valami gyerek két skatulyába rakogatta volna egyenként a szavakat: ez hím szó, ez nő szó. Aztán fele munkájában abbahagyta, s a maradék szavakra rámondta: ezek semlegesek. Így maradt aztán semlegesnek maga az asszony szó is, meg a leány szó is. De ha már így megcsúfolták őket, még rádupláztak a diplomás hölgyekre. Fräulein Dr. Helene Mayer. Ez háromnemű kisasszony! Merhiszen Fräulein semlegesnemű, Doktor hímnemű, Helene nőnemű. Ilyen hatlábú bornyúkat nem szül a magyar nyelv!“

Legyen ennyi elég...

Sokan emlegetik, a mindég időszerű, találó kibúvót, hogy a mai fiatalok már nem olyanok, ők látják, majd ők megoldják... Így kell kibújni a felelősség alól. Nem én – majd a másik...

Megengedem, hogy az elvárás bizonyos történelmi tapasztalaton alapul, sőt ésszerű is. A fiatal, a friss erő, mindég joggal keres új, szép felemelő feladatot. Van rá példa a történelemben, a mienkében is. Ám, ne feledjük, a mai idősebbek is fiatalembékként kezdték. Az idősebbek, a hatalom és a pénz birtokában jól értik, miként kell a fiatalokat átnevelni, meggyőzni, tőlük függővé tenni, korrumpálni. Gyakran a szemünk láttára válik az ilyen fiatalból koravén hátramoszdító. Kereszen példát kiki a saját környezetében, talál többet, mint gondolja.

Végezetül ismét egy csokor az elrettentő példákból.

TV 1 esti hír: A háttér kép Németország, benne sötétebbre színezve Bajorország – így bele is írva!, jó nagy betűkkel. A sajtó mindentudó szakembere a rövid hír keretében kétszer mondja: „...a bajor tartományi választások”. Egy választások egy német szövetségi államban, hivatalos neve: Bajor Szabad Állam. Tartomány?

“Nem ilyen egyszerűen működik ez a történet”. Mi ez? “A boltok nagy része már hamarabb a polcokra rakta” – tud a bolt rakni? Vagy csak a bolt nagy része? Kormányzati intézmény plakátján olvasom: “Természetvédelmi és környezetvédelmi fejlesztések EU forrásból.” A többszámot már nem is merem kifogásolni. De ki tudja fejleszteni a természetvédelmet, meg a környezetvédelmet? Vagy netán a természetvédelmet és a környezetvédelmet szolgáló beruházásokról volna szó – ha magyarul írnák? “Az építő cég nem akar nyilatkozni.” Egy cég akkor se tud nyilatkozni, ha akar. Mert nincs szegénynek se nyelve, se szája.

Egy sporthír: ”Pityi és Palkó góljaival kettő nulra győzött a csapat.” Tehát egy-egy góljaival.

A gondnok írja egy házban : «Amennyiben a közös költség csekkek elfogytak, úgy a Gondnoktól lehet beszerezni ». A gondnok nagy g-vel ; nyilván Németországban tanult beszélni, mert ilyen ötlábú birkát se lehet nálunk találni – csak a médiában. Helyette ezt írnám : A közös költségekre csekk a gondnoknál (-tól).

A TV 2 egyetlen hírműsorában: “A rendőrség a tömegbe lőtt”. Tud löni a rendőrség? Már ezek emberségében sem bízhatunk. Szerencsére az újságírók okossága változatlan. Később egy polgármester mondja: „A falu, aki...” Majd: „A mai napon a tőzsdék csökkentek.” A tőzsde lehet épület és intézmény. Tud az csökkenni? Vagy megszűnt néhány? Kevesebb lett a tőzsdék száma a világon? De azt meg másként kellene mondani.

Magyar Nemzet október 15.: „Janus Pannonius 1434-ben született Szlovéniában”. Kár, hogy akkor ilyen nevű ország nem létezett. Majd “Baranya és Pozsega vármegyék főispánja volt”. Ugye, két vármegyék! Október 18-án „Ősi hangok Ázsiából: ...a Jeniszej és az Ob folyók...Altaj, Tuva és Hakaszia köztársaságok...”. Két folyók, három köztársaságok... egy mondatokban....

Hír a rádióban: “A Tadzs-Mahal Hotelban lövöldözések voltak”. Tanuljunk gyorsan, könnyen magyarul: lőttek, lövöldöztek, lövöldözések voltak. Ez a többszám többese.

„Csökkentjük a parlament létszámát”, majd: „a parlament épületében” - most akkor mi történik, hol?

Napjainkban mindent előntő hír: „...a parlamenti pártok a parlamentben a büdzsét...” Szép. Nekünk több mint ezer éve van országgyűlésünk, vagy nemzetgyűlésünk; a ház neve pedig Országház. Büdzsé valamikor még költségvetés volt. Emlékszik még valaki? Miért nem tetszenek tiltakozni? Én tiltakozom – írta Herczeg Ferenc. Én is.

Ismét Gárdonyi fenti írásából:

“A nemzeti erő első megmozdulása ez. A muszkacsorda letiporta a fáradt oroszánt. Az osztrák megrugdosta. Vitézségével nem kerekedhetik fölül többé a magyar, mióta a puskacsövek sokasága dönti el a csaták sorsát. De van egy kincse, amely a puskáknál is diadalmasabb a jövő idők küzdelmeiben, s amelyről nem is tud: az elméje. Ész dolgában nem állhat mimellénk semmiféle más náció. Kélnek és múlnak itt a legzseniálisabb emberek. Aranyrögek, gyémántok, amelyek felszínre kerülnek, de csak az égi nap látja őket és a századok lombhullása, amely alatt megint visszaenyésznek az ismeretlenségbe. Értéktelenségbe vesző értékek. S hogy ez nem képzelődés, a nyelvünk bizonyítja: szebb, tökéletesebb, gazdagabb nyelve nincsen semmiféle nemzetnek. Kik csinálják a nyelvet? A névtelen lelkek milliói évezredek, századokon át. Mintahogy a hársfa, szilfa leveledzik: megszámlálhatatlan levelekkel. A magyar nyelv a jövő idők világnyelve. Csak még néhány olyan írónk legyen, mint Petőfi, mint Arany, mint Jókai és mint amilyen a most elővillant Madách, akkor a magyar géniusz fáklyája fölemelkedik a népkultúrák ormára s átvilágít az egész földtekén.”

Tisztelt mai magyar nyelvvelők, bárhol tetszenek lenni, nyelvészek, tanárok, közjogi méltóságok (mennyi kitalált rang!): ezt a kincsünket tetszenek prédálni, nyaklónélkül.

Az októberi forgatagban idén ismét elmerült a tény: a magyar géniusz 2006-ban ismét föllángolt, a mindent elsöprő kulturális szennyből ismét elővillantak az Egri csillagok. (Az alábbi írást a Gárdonyi évfordulón több helyre elküldtem, de még a leginkább piros-fehér, vagy piros-fehér-zöld lapok se közölték; egyáltalán: semmi megemlékezésről nem tudok.) Íme.

Nyolcvanhat esztendeje, 1922. október 31-edikén hagyta el földi életét “a magányok embere”, ahogyan édesanyja zokogta az “elvándorolt” haláláról szóló gyászjelentés szövegében. Az egri vár Babek bástyáján helyezték örök nyugalomra, teljesítetlenül hagyva végakarátának bizarr kívánságát, hogy éjjélkor temessék és gyászoló gyülekezet ne kövesse a koporsót, amelyben “csak testét” viszik el a házból, ahol ablaktalan, felsővilágítású szobájában, több mint két évtizeden át lobogott alkotó szelleme.

“Az embernek csak az arca ismerhető, de az arca nem ő. Ő az arca mögött van. Láthatatlan.”

Gárdonyi talán nem is gondolt önmagára, amikor papírra vetette e sorokat. Megfejtetetlen titokkal, benső ellentmondásokkal teli élete bizonyítja, hogy látható arca mögé rejtőzködő volt ő maga is.

Gyári bútorokkal berendezett igénytelenségben töltötte önmagával szemben felmérhetetlenül igényes remete életét. Látható arca, néptanítós külseje mögött, fejedelmi büszkeségű, zárkózott különc volt. Külön házacskában lakó két fia is csak kopogtatás után léphette át műhelyének küszöbét, amelyben kitömött sakkokkal, baglyokkal, kócsagokkal vette körül magát, s kertjében az ujjairól vízcseppeket szörcsölő, szelídített gyíkokkal barátkozott.

Nosztalgikusan merengett el a faluról, ahol üdvözlégy Máriát kiált a harang, s a bakter, miután versét kiáltva végigment az utcán, “leteríti szűrét a templom ajtajába s rábízta a falut az Egek Urára”, de ő maga titkos erőkkel viaskodott éjszakánként, spiritiszta szeánszokon vett részt, a teozófus Blawatszky asszonynak Fátyolos Íziszről, titkos tanról szóló műveit, Schmidt Jenőnek budizmusról írott könyvét bújta és hitte az újjászületés bonyolult benáereszti tanát: felismeri a létezés csalóka voltát, s újjászületések forgatagában szabadulni a létszomjtól.

Könyvtárában, ahol alig volt magyar könyv, a fajok keletkezésének titkát kutató Darwin, a darwini elméletet népszerűsítő Haeckel, Bösché “az ignorémusz et ignorabinusz” tételét hirdető agnosztikus Du Boys-Raymond, a csillagász és spiritiszta Vamille Flammarion meg egyéb természettudományi, bölcsészeti írók műveit olvasta. Mintha élete önmagába húzódó korszakában autodidaktikus igyekezettel akarta volna pótolni mindazt, amit középfokú iskoláztatás, néptanítóskodás, újságírás és az írói pályakezdés éveiben nem sajátíthatott el.

Nem lehet felmérni, hogy a könyvek rengetegének tömegéből mennyit emésztett meg, mennyire juthatott tudósi színvonalra törekvő enciklopédikus ismeretvágya, amely a tibeti nyelv elsajátítására készítette, de emberkerülő zárkózottsága, holtakat vallató misztikus élete arra vall, hogy aligha kaphatott választ a legbensőbb, leggyötrőbb kérdésekre a lét problémáiról, és sem tudás, sem dicsőséget hozó írói pálya nem tudta behegeszteni a sebet, összeforrasztani a tö-

rést, amelyet nősülése okozott. Ellenőrizhetetlen hírek keringtek e törésről, halani lehetett győri pályatársaitól, hogy ödipuszi tragédia lappangott hamaros szétválással végződő boldogtalan házassága mögött. Ezt sejteti kijelentése: “Erről nem akarok szólni soha.”

De talán volt mégis derűs korszaka, mielőtt az elzárkózottság idegbajig fajuló mélységébe zuhant. A budapesti Irodalmi Múzeum őrzi a fényképet, amely 1904. május 27-edikén készült sáncdűlői szőlőjében, amellyel Eger város közönsége ajándékozta meg az Egri csillagok költőjét. A “sáncfüredi kúria” előtt, miként baráti köre nevezte a paraszti egyszerűségű és később is csak kevésbé átépített házacskát, Jankovich Dezső egri polgármester, Jankovich Adolf Heves vármegye főügyésze, Valló István pénzügyi titkár, Károlyi Gyula nyugalmazott huszárezredes ül egy hosszú asztalnál, s mögöttük a házigazda Gárdonyi, meg Sokolay Viktor városi tiszti ügyész áll.

Az író fején fekte keménykalap, szájában rövidszárú pipa, tekintetében ravaszkalap derű. Vagy csak lucidum intervallum villanása, mert egy időre feledte, talán még nem is bizonyosodott meg arról, ami hamarosan zord tudássá vált? Benső élete titkát családja által “tibetüskének” nevezett feljegyzések tömegében vitatta egyedül önmagával és tette mások számára olvashatatlaná.

Sikere vetekedett Herczegével, az írói világ jobb és baloldala egyaránt nagyra tartotta, fiatalon választották tagjaik sorába az irodalmi társaságok és a Tudományos Akadémia. A tanító, aki nem lehetett polgári iskolai tanár, mert vizsgáztatói megbuktatták magyarból, sőt helyesírásból is, a Tudományos Akadémia helyesírási szótárának munkatársa lett.

Ennyi siker után is így jajdult fel az egri kiskocsmában, ahová az őt meglátogató Móricz Zsigmonddal tért be: Tudom, ha nevemet kocsira lehetne ültetni és körülhordozni az országban, mindenfelé megsüvegelnék, de nekem még a magam falujában sem köszönnek.

Nem így volt. Mindenki becsülte és ünnepelte.

– Nehéz, zárt, fojtott lélek – állapította meg Móricz Zsigmond az egri találkozássra emlékezve, de hogy mi tette azzá, az a lelkek mélyéig látó, nagy írótlás számára is titok maradt.

Nem ekkora talány, hogy miért lett nyerő nagy könyv ma is az övé.

Mert ma is lehet állami ünneppé tenni bármely leveretésünk emlékét. Gárdonyi viszont a középkori Nagy Magyar Birodalom végleges eltiprása idejéből is tudott nekünk máig fénylő csillagot varázsolni a borús magyar égre. A kereszténységet és minden eredményét szabad ma is sárba rántani, de legalább feledni. Gárdonyi pedig megdicsőítette az Isten rabjait. Mert a mai Magyarországon milliókat lehet szerezni erkölcsöt, magyarságot, embert romboló cirkuszokra, de nincs pénz se Körösi Csoma, se Mikes Kelemen, se Dobó István sírjára (annyit emlegettem, hogy ez utóbbira mostanában gondoltak). Ki foglalkozik Bornemissza Gergely és Cecey Vicuska szerelmével, Árpád Atyánk szent leszármazottáival? És Atilával? Csak Gárdonyi Géza. Meg a láthatatlan emberek.

Meg mindazok, akik a magyarság elpusztításán fáradoznak. Ezek nem nyugszanak, nem pihennek, nem bíznak semmit a véletlenre. Alig nyer az Egri csillagok – máris lecsapnak. Újraírják a könyvet, valami közérthetőbb (?) formába. Budapesten a város tele van az új átíratot hirdető plakátokkal. A plakáton nincs Dobó, nincsenek az egri nők. De van egy félszemű gengszter – uralja az egész plakátot. Van egy tavacska, ahonnan ráncbámul két vízfejű gyermek. Nem láttam, hogy a plakátot bárki letépte, vagy összefirkálta volna. Pedig, a mindenféle “választások” alkalmával ez mindennapos.

“Pusztulóban van az a nemzet, amelyik oltárrá teszi az asztalt s legderekabb embernek Lukulluszt tartja.” (Gárdonyi)

Zürich, a magyar ötvenhat 52. évfordulóján